

УДК 323.15

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ

Галина Луцишин

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, м. Львів 79000, Україна, (0322) 794-785*

Роль національних меншин в українському суспільстві обумовлена процесами становлення державної незалежності. Розвиток національних меншин за останні роки пов'язаний, з одного боку, зі зростанням їхнього місця в національному політичному процесі. З іншого боку – національні меншини мають вплив на зовнішню політику.

Ключові слова: національні меншини, політична інтеграція

Зі становленням національних держав на початку 90-х рр. питання національних меншин на пострадянському просторі все частіше привертає увагу науковців, оскільки перспективи внутрішнього розвитку новостворених держав та розвитку демократії, становлення громадянського суспільства тісно пов'язані із проблемою становища національних меншин. Із появою демократичних ознак участь національних меншин у суспільно-політичному житті України помітно активізувалась. Досвід показує, що поведінку національних меншин великою мірою зумовлює політична, економічна та культурна ситуація в державі.

Ключовим питанням розвитку громадянського суспільства, яке перебуває в процесі творення й охоплює різні національні меншини, є такий їхній, який би гарантував одночасно їхнє включення в громадянське суспільство та ототожнення з територією проживання. Саме мирне співіснування різних національних меншин дає змогу державі успішно розвиватись, є джерелом політичної та соціальної стабільності. Демократичне суспільство гарантує національним меншинам забезпечення культурного розвитку, отримання відповідного статусу у суспільстві та доступ до ресурсів, і політичних також. Світова практика свідчить, що діяльність національних меншин не обмежується лише проблемами культури й мови. Рано чи пізно цей процес переходить у політичну площину, тому національні меншини треба розглядати і як важливий політичний чинник.

З часу проголошення України незалежною державою, роль національних меншин помітно зростає. Аналізуючи розвиток національних меншин за останні роки, можемо побачити, що відбувається інтенсивна політична інтеграція національних меншин у внутрішньодержавні процеси, а також значно посилюється роль національних меншин у міжнародних відносинах. Надання можливості спільної участі у реалізації функцій влади на різних, не лише місцевих, рівнях, зміцнення

співпраці з державами, які є рідними для національних меншин, сприяє творенню громадянського суспільства.

Слід також визнати, що політична інтеграція національних меншин останнім часом є особливо динамічною. Відомо, що поліетнічний склад України так чи інакше відбивається на позиціях різних політичних сил і в свою чергу використовується ними у своїх політичних цілях. Сьогодні на території України проживає понад 110 національностей, і більшість політиків добре усвідомлює вплив національних меншин на суспільно-політичні та економічні процеси в державі.

Характеризуючи діяльність національних товариств в Україні за останні роки, можемо стверджувати, що рівень політичної активності національних меншин значно зріс, що є характерним для найчисельніших та суспільно активних груп – росіян, євреїв, поляків, угорців, румунів.

Емпіричним матеріалом для нашого дослідження стали документи, які відображають діяльність національних меншин – звернення, програми, матеріали конференцій, плани роботи національних товариств, матеріали мас-медіа, преса національних товариств тощо. Усі ці матеріали свідчать про те, що окремі національні товариства вирізняються особливою активністю, а також чітко простежуються мобілізаційні процеси національних меншин. Національні спільноти, захищаючи свої інтереси, окрім культурних, мовних та релігійних проблем, часто висувають вимоги щодо пропорційного розподілу влади між представниками усіх національностей, які проживають у державі. Це закономірне явище, яке характерне для усіх суспільств, однак його вирішення залежить передусім від рівня демократичності самого суспільства.

Останнім часом значно зросли мобілізаційні процеси національних меншин, зокрема, це об'єднання представників національних меншин для здійснення певних цілей у сфері суспільно-політичних відносин. Політична мобілізація національних меншин проявляється, перш за все, налагодженням тісних комунікацій, проведення спільних заходів чи акцій, висловлення своєї активної позиції щодо прийняття тих чи інших політичних рішень. Досвід свідчить, що процеси політичної мобілізації національних меншин активізуються найчастіше напередодні проведення важливих загальнодержавних акцій, зокрема, виборів різних рівнів. Доволі часто можна спостерігати створення на основі національних товариств різних політичних об'єднань та організацій, через які представники національних меншин мають змогу активніше брати участь у політичних процесах в державі. Сьогодні в Україні діє понад 300 громадських товариств національних меншин, 23 із яких мають всеукраїнський статус.

Особливу роль в умовах політичної мобілізації національних меншин, як і інших груп загалом, відіграють такі фактори, як "мотив небезпеки" і так званий "принцип справедливості". Саме ці фактори є ефективними в умовах політичної мобілізації і вони часто застосовуються як політичні гасла. До того ж політична мобілізація національних меншин може бути обумовлена не тільки конкуренцією різних етнонаціональних груп, вона також може стати результатом державної політики. Адже роль держави і її інститутів у сфері етнополітики визначається насамперед тим, що держава встановлює і регулює права національних меншин в межах своєї території.

Досліджуючи питання політичної мобілізації національних меншин Східної та Центральної Європи, сучасний дослідник Т.Буккволь у книзі "Україна та європейська

безпека" наголошує, що етнічна мобілізація часто є наслідком позбавлення членів етнічної групи можливостей досягнення кар'єри в політичному чи економічному житті з причин етнічного походження. В Україні єдиним обмеженням для отримання високих посад в політиці або на державній службі є вимога володіння українською мовою. Автор також наводить дані, що етнічні росіяни обіймають понад 20% високих посад в українській політиці та на державній службі, що відповідає відсотку російського населення в Україні. Т.Буккволь також наголошує, що в Україні діє доволі ліберальна політика щодо етнічних росіян, що, на його думку, пояснюється насамперед чисельністю російського населення. Водночас, чисельність російського населення не може бути достатньою для домінування в політичному житті.

Важливими чинниками політичної мобілізації національних меншин можна назвати такі як інституційний (об'єднання навколо певної політичної партії чи організації), лідерський (об'єднання навколо певної особи, лідера), проблемний (об'єднання навколо спільної для національної меншини проблем). Вплив на рівень політичної мобілізації національних меншин мають і зовнішньополітичні чинники, зокрема, політика окремих держав та політичних лідерів країни, із якою ідентифікується етнонаціональна група.

Не менш важливу роль у політичній мобілізації національних меншин відіграють авторитетність організацій, які представляють ту чи іншу національну меншину, наявність впливових лідерів серед представників національної меншини. Аналізуючи діяльність національних меншин, можна стверджувати і про ряд інших категорій, що стимулюють розвиток політичної мобілізації національних меншин. Зокрема, це компромісність - готовність певної національної меншини до співпраці з іншими, відкритість у співпраці.

Активність розвитку національних меншин, їхня інституалізація сприяють створенню на основі окремих національних товариств національних рухів чи політичних партій. Останні події на етнополітичному просторі України свідчать про те, що для вирішення тих чи інших проблем у суспільстві можливе також об'єднання в окремі організації представників кількох етнічних груп.

Чи не найважливішу роль за умови політичної мобілізації національних меншин відіграє ідеологічний фактор. Практично всі об'єднання національних меншин створюють певну ідеологію, яка скріплює їхню групову солідарність. Ідеологічний чинник є доволі сильним і стимулює до об'єднання та подальших дій.

Політична мобілізація національних меншин забезпечує їхню внутрішню єдність. Однак можна спостерігати, що внаслідок політичної мобілізації національним меншинам не часто вдається діяти як монолітним формаціям. Не рідко об'єднання у потужніші структури супроводжується боротьбою за лідерство у новоствореній організації між представниками об'єднань національних меншин. Останнім часом такі суперечки можна було спостерігати у стосунках єврейських національних товариств. Доволі часто відбуваються розколи в середині самих національних об'єднань. Такі процеси спричиняються найчастіше тим, що окремі групи національних товариств намагаються отримати визнання і підтримку зі сторони насамперед представників влади.

Багато аналітиків звернули увагу на той факт, що політична мобілізація національних меншин і найбільшою мірою росіян, активізувалась на Заході України. У Львові за ініціативи російських національних товариств, було створено Конфедерацію національних товариств західних областей України, до якої увійшли

товариства росіян, євреїв, поляків і німців. Що ж стало основою мобілізації здавалося б доволі різних етнічних спільнот, які мають дещо різні переконання щодо розвитку України (наприклад, росіяни і поляки) та наскільки значним є фактор впливу представників російських національних товариств? Конфедерація національних товариств західних областей України доволі чітко визначила своє місце у політиці, виступила проти місцевої влади, вважаючи, що вона ігнорує закони України, які мають на меті захищати інтереси національних меншин. “Досвід участі у виборах 1998 р. показав: бажання національних товариств законним шляхом делегувати своїх представників до органів влади зустрічає активну протидію зі сторони влади. Тільки з допомогою об’єднання зусиль всіх національних товариств можна досягти реальних результатів. Мета створення Конфедерації – домогтися впливу національних меншин на владу в регіоні, пропорційно до їхнього внеску у розбудову держави і її економіки” [1]. У зверненні Першого з’їзду Конфедерації національних товариств західних областей України до Президента Л. Кучми, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України від 06.02.1999 р., йдеться, зокрема, про те, що в західних областях України є “непоодинокі випадки дискримінації особистості за національною ознакою, практично не вирішуються проблеми розвитку освіти рідною мовою. У більшості областей представники національних спільнот не залучаються до участі в діяльності як представницьких, так і виконавчих владних структурах”. Цікаво також, що Координаційна Рада Конфедерації національних товариств західних областей України виділяє окремі пункти щодо діяльності національних меншин, зокрема, пункт 3.2, який пропонує “встановлювати безпосередні контакти із політичними партіями, неурядовими та громадськими, в тому числі правозахисними організаціями, з метою пояснення своєї позиції та нормалізації політичного становища навколо проблеми національних меншин в регіоні”. Пункт 3.3: “Ініціювати розробку та прийняття правових нормативних актів Верховною Радою, президентськими та владними структурами держави, адміністраціями областей та міст, що гарантують дотримання законних прав громадян нетитульної нації регіону” [2].

Отримавши розголос у регіональних мас-медіа, на підтримку Конфедерації виступили регіональні представництва Комуністичної та Соціалістичної партій. Сьогодні Конфедерація чи не найактивніша серед організацій, створених за національним принципом. Вона також виступила ініціатором створення ряду всеукраїнських національних організацій. Однак, на противагу Конфедерації національних товариств Західних областей України у Львові було створено Раду національностей Львівської області. Зокрема, голова ради нацменшин облдержадміністрації, голова вірменського культурного товариства Азад Амізян так прокоментував ситуацію, що склалась: “Чотири товариства давно виступають від імені всіх національних організацій, пропагуючи втручання в політику України та висловлюючи незадоволення діяльністю уряду. Це – російське, польське, німецьке, єврейське товариства. Вони створили Конфедерацію національних товариств Західних областей України. Тому ми змушені були теж об’єднатися, щоб довести свою непричетність до цих поглядів” [3].

Не можна не помітити, що починаючи з 1999-2000 рр., “російський фактор” все активніше завойовує нові позиції у суспільно-політичному житті України. Такі російські організації як “Русский Совет Украины”, “Украинское общество русской культуры “Русь”, “Конгресс русских организаций Украины”, “Русское собрание”

(таких організацій в Україні більше 30) активізують свою діяльність не стільки у культурному напрямку, скільки посилили рівень політичної мобілізації і почали об'єднувати навколо себе інші національні товариства. Особливу роль в політичній мобілізації відіграв перший з'їзд росіян України, який відбувся у травні 1999 р. А вже з серпня 2000 р. російські національні товариства приймають рішення про створення "Русского Движения Украины". Також здійснюється співпраця російських національних товариств із політичними партіями, які декларують у своїх програмах захист інтересів російських національних меншин. Як приклад, можна навести спільні дії Товариства російської культури "Русь" та Слов'янської партії України з метою підтримки виступу голови Держдуми РФ Г.Селезньова в парламенті України щодо створення Союзу України, Білорусі та Росії [4].

Окремим пунктом діяльності "Русского Движения Украины" були питання активної участі у парламентських виборах 2002 р., а також участь у виборах до органів місцевого самоврядування та у формуванні виконавчої влади всіх рівнів. Планується також, що на основі "Русского движения Украины" найближчим часом буде створено політичну партію, а згодом блок політичних партій. В одному з інтерв'ю голова Конфедерації національних товариств Західних областей України Олександр Свистунов наголосив: "Донедавна нас "розтягували" по різних партіях. Наше завдання - об'єднати наші голоси, згуртуватися, аби всі проблеми вирішувати самим"[5].

Для того, щоби висунути свого кандидата на парламентські вибори, національним громадським об'єднанням потрібно: конституювати себе як партії; вступати у виборчі блоки партій (неофіційно також) для того, аби до списку кандидатів у депутати було включено їхнього представника; висувати кандидата зборами громадян певної національності або ж ініціювати самовисунення кандидата і підтримати його. Щодо виборів на місцях, то ситуація дещо простіша, оскільки законодавство надає право висунення кандидатів на місцевих виборах громадським організаціям, зокрема, і національно-культурним об'єднанням, що з успіхом сьогодні використовують представники національних меншин, що компактно проживають на певних територіях.

Під час попередньої президентської виборчої кампанії представники "Русского движения Украины" наголошували, що вони не підтримуватимуть на виборах жодного з кандидатів в президенти, проте висунули перед усіма кандидатами свої вимоги. Основними мотивами таких дій було перш за все прагнення посилення політичного впливу. Однак вже сьогодні чітко простежується активізація цього руху, яка свідчить про активну підготовку до парламентських виборів.

Окрім таких питань як розвиток національної культури, надання російській мові статусу державної мови "Русское движение Украины" все активніше закликає до створення міждержавного союзу Росії, Білорусі та України, що має неоднозначні наслідки для нашої держави. Недавно за ініціативою росіян України створено ще одну всеукраїнську національну організацію – Міжнародний форум України, який ставить перед собою передусім політичні завдання. Зокрема, це "активна участь національних товариств у суспільно-політичних процесах та здійсненні державної політики; підтримка політичних сил, які поділяють мету Форуму і сприяють реалізації прав національних товариств у всіх сферах суспільного, політичного та культурного життя країни" [6].

Важливо зауважити і той факт, що новостворені національно-культурні об'єднання росіян набувають характеру політичних сил, а точніше, стають так званими політичними партіями національного змісту. Цю теорію ще раз підтверджує факт створення Міжнаціонального форуму України, для якого головним завданням у діяльності є перш за все участь національних товариств, очолюваних представниками російської національної меншини, у суспільно-політичних процесах держави. Як неодноразово декларувалось лідерами Форуму, ця організація боротиметься за права російської мови, територіальну автономію. Також звучать заклики до підтримки представниками національних меншин однин одного на виборах до місцевих Рад. Процеси політичної мобілізації національних меншин свідчать про прагнення представників російських національних товариств закріпити своє лідерство над іншими національними групами і перетворити їх на "групу підтримки".

Високим рівнем політичної мобілізації вирізняються і єврейські національні організації в Україні. Проте тут швидше мова йде не стільки про кількісний показник, скільки про стійке становище у суспільстві. Якщо деякі національні меншини (росіяни, поляки) є доволі категоричними у вирішенні тих чи інших питань, то більша частина євреїв завжди спиралась на прагматизм з переходом на службу до владних інституцій. Серед найбільш суспільно- та політично активних єврейських організацій на сьогодні можна назвати дві – Єврейську Конфедерацію України та Об'єднану єврейську громаду України. Представники ЄКУ попередньо неодноразово заявляли, що не будуть брати участі у виборчих кампаніях, проте часто наголошувалось, що на підтримку Конфедерації можуть розраховувати перш за все представники демократичного напрямку. Про постійне зростання об'єднувачих процесів в єврейському середовищі свідчить і той факт, що на початку 1999 р. в Києві за рішенням уповноважених представників 27 єврейських товариств України створено Головну координаційну раду єврейських товариств України. Лідери цієї ради вважають, що це "повинно серйозно підвищити авторитет єврейської общини в Україні" [7]. Особливо активними єврейські національні товариства є на міжнародному рівні, зокрема, останнім часом здійснено офіційні візити до США, де представники єврейських товариств України провели переговори як із представниками ряду міжнародних організацій, так і з представниками вищих владних інстанцій США. Це відкриває ще один напрямок діяльності для національних меншин – міжнародний, презентуючи і відстоюючи інтереси держави, в якій вони проживають.

Представники національних товариств і самі національні меншини добре усвідомлюють той факт, що більшість проблем, які сьогодні стоять перед ними, буде вирішено у залежності від пропорційності їхнього представництва в органах влади різних рівнів. Саме це виступає чи не головним чинником політичної мобілізації національних меншин на сучасному етапі. Аналіз показує, що національні меншини, домагаючись свого політичного становлення, намагаються визначитись щодо своїх політичних інтересів. Зокрема, національні меншини прагнуть створити свою політичну партію, політичну еліту, мас-медіа тощо. Світовий досвід свідчить, що це доволі прийнятна та оптимальна форма політичного життя національних меншин. Однак як це здійснюватиметься в Україні, покаже час.

1. Создана Конфедерация национальных обществ западных областей Украины // Бюллетень общественного движения "За солидарность и народовластие". – 1998. - №1. - С.12.
2. Заява Координаційної Ради національних товариств західних областей України м.Львів, 13.12.1998.
3. Чого прагнуть нацменшини? // Поступ. - 1999. - 25 лютого.
4. Общество русской культуры "Русь" и Словянская партия поддерживают выступление Г.Селезнева в парламенте Украины // Интерфакс України. -1998. - 29 вересня.
5. *О.Свистунов*: "Ми не просто росіяни, ми росіяни України" //Високий замок. - 1999. - 4-6 травня.
6. Программа Межнационального Форума Украины (основные положения). Принята 6 февраля 2000 года.
7. *О.Акинишина*. Создан координационный совет еврейской общины Украины // Факты и комментарии. – 1999. – 30 января.

NATIONAL MINORITIES IN THE UKRAINIAN PROCESS

Halyna Lutsyshyn

*Ivan Franko National University of Lviv
vul. Universytetska 1, Lviv 79000, Ukraine, (0322) 794-785*

The role of national minorities in the Ukrainian society has increased considerably since Ukraine was proclaimed an independent state. The analysis of the development of national minorities in the recent years proves that the increasingly active political integration of the minorities into the internal policy process takes place. Besides, their role in the international relations increases.

Key words: national minorities, political integration.

*Стаття надійшла до редколегії 18.03. 2002,
прийнята до друку 10.10. 2002.*